

účel. Diaľnica mala začínať v Plzni a končiť v Košiciach. Ďalej sa autor venuje cestnému diskurzu v druhej polovici 30. rokov – rokovania na pôde národohospodárskej konferencie, návrh celoštátneho cestného plánu na Slovensku z roku 1936, návrh Jana Baťu na celoštátnu autostrádu z roku 1937 a celoštátny cestný zjazd z 22. augusta 1938 v Košiciach. Záver kapitoly zachytáva vývoj v pomníchovskom období do zániku republiky v marci 1939, keď nacistické Nemecko získalo silný vplyv nad celou dopravnou agendou v Česko-Slovensku. Práve v tejto časti absentuje podrobnejšia analýza dopadov územných zmien z roku 1938 na cestnú sieť a motorizmus. Autorovi odporúčam napríklad dobový *Statistický zpravodaj*, kde je komparovaný stav všetkých motorových vozidiel v republike a v jej jednotlivých krajinách k 31. augustu 1938 so stavom po územných zmenách. Celkovo však možno označiť celú kapitolu za výborne spracovanú.¹

Záverom možno konštatovať, že monografia Michala Ďurča predstavuje prínos do historiografie dejín dopravnej infraštruktúry. Vyzdvihnúť treba skutočnosť, že sa autor neobmedzuje len na vývoj cestnej siete „očami historika“, ale zároveň sa venuje i technickým a technologickým aspektom (metódy výstavby, použitý materiál, technické parametre a pod.). Uvedené podáva jazykom zrozumiteľným pre odbornú i laickú verejnosť. Z textu je navyše „cítiť“ systematický a dlhoročný výskum. Na základe uvedeného by mala byť predmetná monografia súčasťou knižnice každého historika či záujemcu o hospodárske dejiny strednej Európy prvej polovice 20. storočia.

Mgr. Peter Vanek, PhD.

(Katedra historických vied a stredoeurópskych štúdií, Filozofická fakulta, Univerzita sv. Cyrila a Metoda v Trnave)

HRUBOŇ, Anton. *MÝTUS A KULT JOZEFA TISA*. Bratislava: Paradigma Publishing, 2022, 223 s.

DOI: <https://doi.org/10.31577/histcaso.2023.71.2.12>

Postava Jozefa Tisa je historikmi vyhľadávanou témou a stále priťahuje pozornosť verejnosti. Výsledkom tohto záujmu sú historické biografie, pramenné edície a nepreberné množstvo publicistických článkov rozdielnej odbornej kvality. V danej situácii sa ľahko vytvárajú podmienky pre zrod najrôznejších legiend, mýtov, falošných konštrukcií, konšpiratívnych teórií, bizarných či fantastických výmyslov, stereotypov, ktoré občas nadobúdajú až hagiografickú podobu.

V prípade hodnotenia osobného života, verejných a najmä politických aktivít J. Tisa legendy o ňom sa zrodili a vyvíjali hlavne v prostredí povojnovej ľudáckej emigrácie a jej domácich, najprv tichých a po roku 1989 otvorených širitel'ov. Tisovská problematika už viac ako tri desaťročia nie je na Slovensku iba objektom odborného historického výskumu, lebo ďaleko prekračuje hranice vedeckých diskusií a polemík. Pre viaceré politické subjekty sa stala častým nástrojom v ich ideologických zápasoch, zasahujúcich až do súčasnosti.

1 Pozri *Statistický zpravodaj*, 1939, roč. II., č. 3, s. 59.

Publikácia Antona Hruboňa analyzuje práve vyššie spomínané súvislosti politického i osobného života J. Tisa. Nejde teda o štandardnú historickú biografiu. Jej autor skúma korene, príčiny, priebeh a najmä dôsledky účelového vytvárania mýtu, resp. kultu prezidenta vojnovnej Slovenskej republiky. Konštatuje, že na tejto skutočnosti sa vedome podieľal aj sám J. Tiso. Nielen v čase existencie slovenského štátu, ale aj vo svojom povojnovom súdnom procese. Treba priznať, že v tomto smere bol do veľkej miery úspešný. Nebolo to však iba zásluhou vlastnej sebaštylizácie do martýrskej polohy, ani výsledkom oficiálnej propagandy v rokoch 1938 – 1945, ani produktom permanentnej a mnohostrannej činnosti ľudáckeho exilu po roku 1945. Paradoxom je, že v nemalej miere k tomu prispel aj štyridsaťročný komunistický totalitný režim na Slovensku a jeho politická propaganda, ktoré priamo či nepriamo, no vždy mocenskými prostriedkami a nariadeniami negatívne ovplyvňovali domácu historiografiu. Vtedajšia politická moc buď tabuizovala, alebo autoritatívne usmerňovala a reglementovala vedecký výskum vojnového štátu, vrátane jeho najvyššieho predstaviteľa. Takýto postup bol však v konečnom výsledku kontraproduktívny, lebo vyvolával „bumerangový efekt“, v ktorom sa mimoriadne darilo vytvárať nepravdivý idealizovaný obraz nielen J. Tisa, ale aj režimu existujúceho na Slovensku v rokoch 1938 – 1945. Vnútna štruktúra Hruboňovej knihy má viacero navzájom sa prelínajúcich polôh. Najprv sa autor vo všeobecnej rovine zaoberá príčinami, prejavmi, formami a dôsledkami vytvárania mytológie a kultu jednotlivých postáv v moderných európskych dejinách. Opiera sa tu predovšetkým o zahraničnú literatúru historického, psychologického či sociologického zmerania. To mu poskytuje priestor na komparáciu postavy J. Tisa s niektorými ďalšími osobnosťami, hlavne tými, ktoré pôsobili vo vedúcich funkciách satelitných alebo nacistami priamo okupovaných krajinách a viac alebo menej dobrovoľne kolaborovali s III. ríšou. Trochu prekvapuje, že v tomto zozname chýbajú postavy V. Quislinga a A. Paveliča. Z aspektu aktualizáčného záberu monografie, čo je jedna z jej predností, by sa azda dali spomenúť, hoci v úplne inej dobe a v diametrálne odlišnej situácii, aj niektorí politici z neskorších dejín Slovenska, akými boli napríklad V. Široký, G. Husák či V. Mečiar. Uvedomujem si však, že by tu hrozilo nebezpečenie lacného prezentizmu. Hruboňom použitá metóda i jeho teoretické východiská sú však inšpirujúce, lebo tisoovskú problematiku zasadujú do širších domácich i európskych dejinných súvislostí.

Z hľadiska chronológie možno obsah knihy rozdeliť do troch etáp. V ich časových rámcoch sa vytváral či modifikoval kult a mýtus J. Tisa. Tento proces stále viditeľnejšie prerastal odborné, často protirečivé hodnotenia a prenikal v pozitívnej či negatívnej podobe do vedomia spoločnosti, aby sa nakoniec stal používaným argumentom v domácich politických zápasoch. Viditeľne sa to prejavovalo už v čase vojnovnej Slovenskej republiky, keď J. Tiso sa sám a vedome podieľal na vytváraní svojej štátnickej, kňazskej a hlavne martýrskej legendy. Prispelo k tomu aj naťahovanie dobových udalostí na Prokrustovo lôžko historických faktov (Veľkomoravská ríša, ako prvý slovenský štát; Svätopluk, ako priamy predchodca Tisa atď.) Je prinajmenšom prekvapujúce, že tieto ahistorické snahy akoby regenerovali na Slovensku v časti dejepisnej obce a verejnosti aj v súčasnosti. Uvedený trend dostal silný impulz povojnovým retribučným procesom a vynesení najvyššieho trestu nad obžalovaným J. Tisom. Zo strany apologetov však už zďaleka nešlo iba o jeho osobu, ale predovšetkým o politickú obhajobu, resp. rehabilitáciu vojnového

štátu a jeho režimu. Vytváranie kultu prezidenta sa stalo pre exilové ľudácke politické kruhy často používaným prostriedkom na presadzovanie vlastných predstáv, resp. pokusov o ovplyvňovanie verejnej mienky v západných krajinách, hlavne na americkom kontinente, kde boli a dodnes ostávajú znalosti o Slovensku, vrátane jeho osudov v čase druhej svetovej vojny, mizivé. Snahy o rehabilitáciu s nacistami kolaborujúcej Slovenskej republiky v prostredí povojnových západných demokratických krajín ostali neúspešné, hoci v období studenej vojny sa opierali o protibolševickú argumentáciu a terminológiu. V pozadí týchto úsilí bolo vždy odmietanie legitimacy československého štátu, obviňovanie Čechov, domácich čechoslovakistov a komunistov či iných oponentov, ale aj židov, zo zániku vojnového štátu, z pomstychtivej zodpovednosti za popravu jeho prezidenta. Až na ojedinelé výnimky v týchto kruhoch úplne absentovala akákoľvek kritická reflexia dejín vojnovkej Slovenskej republiky. Naopak, používali sa naivné argumenty, výmysly a primitívne lži, ktoré idealizovali a v Tisovom prípade zvlášť, legendarizovali ľudácky režim a jeho vysokých predstaviteľov. Medzi martýrov, ktorí vraj obetovali svoj život za slovenský národ a štát sa zaradovali aj také temné postavy, akými boli V. Tuka či „židovský kráľ“ A. Vašek. Cez svoje jednoznačne negatívne hodnotenia a zlostné vyjadrenia na adresu domácich historikov, Tisovi apologeti podnes odmietajú, zľahčujú alebo pohŕdavo ignorujú nielen výsledky slovenskej historiografie, ale i práce tých zahraničných autorov, ktorí majú kritický postoj k satelitnému štátu a k jeho domácej i zahraničnej politike. Škoda, že pri reflektovaní Tisovej osobnosti v kruhoch slovenského exilu si autor nevsímal aj postoje tých politických emigrantov, vrátane historikov a publicistov, ktorí nepatrili k ľudácky orientovanej skupine exulantov.

Ďalšia rovina recenzovaného diela má historiografický charakter. V exile štyri desaťročia žijúci militantní tvorcovia Tisovho kultu a nekritickí obhajcovia jeho režimu, so svojou argumentačnou výbavou a naivnými predstavami, prišli po roku 1989 na Slovensko s presvedčením o svojom spasiteľskom, či priam vierozvestovskom poslaní pri odhaľovaní „zamlčaných právd“ o moderných slovenských dejinách, s osobitným dôrazom na dejiny rokov 1938 – 1945. Napriek všetkým predchádzajúcim nedostatkom a deformáciám domácich dejepiscov, stretli sa tu však už aj so serióznymi výsledkami ich odborného výskumu. Okrem toho, existovalo už aj viacero zahraničných publikácií, ktoré sa vo väčšej či menšej miere dotýkali slovenskej problematiky z obdobia druhej svetovej vojny. Pri polemickej konfrontácii navzájom diametrálne odlišných interpretácií dejín vojnového štátu a jeho prezidenta nedošlo však k zblíženiu stanovísk dvoch oponentov. Skôr naopak. Zreteľne to dokumentovala medzinárodná vedecká konferencia o J. Tisovi v Smoleniciach v roku 1992 a z nej vydaný zborník materiálov.² Anton Hruboň presvedčivo dokazuje, že apologetické argumenty exilových autorov a ich početných domácich epigónov (neraz laikov a šarlatánov) stále viditeľnejšie strácali argumentačnú silu a vplyv nielen v odborných kruhoch, ale aj vo verejnosti. Prameňmi podložené fakty presvedčivo dokumentujú totalitný charakter vojnového štátu a zodpovednosť jeho najvyššieho reprezentanta za kolaboráciu s Nemeckom, za nastolenie tota-

2 BYSTRICKÝ, Valerián a FANO, Štefan, eds. *Pokus o politický a osobný profil Jozefa Tisu. Zborník materiálov z vedeckého sympózia Časť-Papiernička, 5. – 7. mája 1992*. Bratislava: SAP, 1992.

litného režimu, ale aj za páchanie zločinov proti vlastným občanom. Tvorcovia Tisovho kultu a advokáti jeho činov z obdobia rokov 1938 – 1945 ich zdôvodňujú nutnosťou politiky menšieho zla a nemeckým nátlakom. Z ich strany sa akákoľvek odborná kritika Tisovej osobnosti považuje za prežitok marxistickej či čechoslovakistickej, protislovensky a protinábožensky (protikatolícky) zameranej historiografie. Sklamanie z neúspechu presadzovania svojej koncepcie dejín vojnového štátu zvažujú, ako to ukazujú listy M. S. Ďuricu adresované J. Kirschbaumovi, na „*tento náš čudný národ, ktorý je z politického hľadiska nezodpovedný alebo patologický (sic!) zaťažený*“. Za údajnú národnú vlašnosť už nevinia len vplyvy marxistickej historiografie či proletárskeho internacionalizmu, ale aj ponovembrové masovokomunikačné prostriedky. Tie vraj Slovensku vedome škodia „*svojou propagandou západného svetoobčianstva, morálneho nihilizmu a bezuzdného zhonu po dolároch, ktoré sa na Slovensko sypú z rezerv duchovných vrahov národov a kresťanstva*“. (s. 151-152).

V ďalších častiach publikácie si Hruboň všíma historickú i náboženskú instrumentalizáciu tisovskej tematiky a dejín vojnového štátu vôbec v prebiehajúcich politických a ideologických zápasoch na Slovensku po roku 1989. Spomínanú metódu nepoužívajú len radikálne pravicové strany, ale v sofistikovanej podobe aj niektoré štandardné politické subjekty. Udržiavanie legend a kultu Tisovej osobnosti postupne však stráca v politických polemikách i v historickom vedomí spoločnosti významnejšiu mobilizujúcu úlohu. Stáva sa v nich skôr kontraproduktívnym anachronizmom. Zdá sa, že aj nekompromisní šíritelia legend a kultu svojho hrdinu si v politickej rovine čiastočne uvedomujú bezperspektívnosť svojich snažení. Vôbec to však neznamená, že úplne rezignovali, lebo sektársky ostávajú pri svojich stereotypoch a viere. V tejto súvislosti je zvlášť zaujímavá kapitola, ktorá sa venuje obzvlášť citlivému súčasnému vnímaniu osoby J. Tisa zo strany rímskokatolíckej cirkvi na Slovensku. Autor tu odvážne vstúpil na tenký ľad a pichol do osieho hniezda reflektovania prezidenta kňaza v širokých kruhoch veriacich vrstiev obyvateľstva. Škoda, že svoj výskum zúžil iba na postoje najvyšších reprezentantov rímskokatolíckej cirkvi a vynechal aj komparáciu so stanoviskami iných tunajších kresťanských cirkví.

Recenzent sa nemusí vždy stotožniť s niektorými detailnými alebo menej jasnými tvrdeniami v texte. Oceňuje však jednak Hruboňov originálny výber skúmanej témy, jednak jej profesionálne spracovanie a interpretáciu, ktorá korešponduje so súčasnosťou.

Ivan Kamenec, CSc.